

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 6, Sayı: 1, 2022, ss. 61-81/ Volume: 6, Issue: 1, 2022, pp. 61-81

Journal homepage: <https://apjir.com/>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

ZEKÂT AHKÂMININ TEŞEKKÜLÜNDE HADİS'İN ETKİSİ: HAYVANLARIN ZEKÂTI ÖRNEĞİ

Yusuf BALTA

Dr.

Ph.D, Turkey

yfbalta@gmail.com.tr

orcid.org/0000-0002-5753-8341

Öz

Fıkıh usulü eserlerinde Sünnet, Kur'an'dan sonra teşri'in ikinci kaynağı/delili olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımın dayanağı da Muaz b. Cebel (r.a.) hadisidir. Literatürde Kur'an ayetleri ve Rasulü Allah'ın hadislerine verilen ortak isim nasır. Nasların bir kısmı ibadetler hakkındadır. Farziyeti nasla sabit olan zekât, mali boyutlu bir ibadettir. Ayetlerde zekâtın farziyetiyle beraber zekâta tâbi zirâi ürünler gibi bazı mal çeşitlerinden de bahsedilmektedir. Ancak, zekât verilen diğer mal çeşitleri, nisabları, süresi ve zekât oranları gibi konular Sünnet'le tespit edilmiştir. Çünkü Sünnet, Kur'an ahkâmını teyit ve takrîr etmektedir. Mücmelini tafsil, tebyin ve tefsir etmekte, mutlakını mukayyed hale getirmektedir. Kur'an'ın sukut edip söz söylemediği konularda da hüküm inşâ etmektedir. Bazı tafsili hükümlerde kitabın Sünnet'i beyan, takyit, tahsis ve nesih ettiği örnekleri olsa da zekâta bunun örneği yoktur. Yani Sünnet, Kur'an ahkâmının pratiğidir. Bu çalışmada, zekât müessesesinin teşekkülünde fukahânın bakış açısıyla Sünnet'in kaynaklık rolü, ana hatlarıyla hayvanların zekâtı örneğinde incelenmeye çalışılacaktır. Delil olması bakımından Sünnet'in İslam hukukunun teşri' tarihinde, ilk baştan günümüze değin bu özelliğinden ayrı düşünülmediği de görülmüş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, İslam Hukuku, Zekât, Hayvanların Zekâtı, Nisab.

THE EFFECT OF HADİTH ON THE FORMATION OF THE PROVISIONS OF ZAKAT: EXAMPLE OF THE ZAKAT OF ANIMALS

Abstract

The Ottoman State spread the Islamic culture, which was inherited, to China from the far eastern countries. The In the works of fiqh method, the Sunnah is handled as the second source/evidence of law after the Qur'an. The basis of this approach is Muaz b. Jabal hadith. The common name given to the verses of the Qur'an and hadiths in the literature is nass. Zakat is a financial worship of Islamic law. How is its fardhiyya fixed? In other words, it is stated that it is fard with the verses of the Qur'an and the Sunnah. Along with the obligation of zakat, some types of goods subject to zakat are also mentioned in the verses. However, issues such as other types of goods for which zakat is given, their nisab, duration and zakat rates have been determined by the sunnah. Because the Sunnah confirms the

Geliş Tarihi: 02.01.2022

Doi: <https://doi.org/10.52115/apjir.1052320>

Kabul Tarihi: 31.03.2022

rules of the Qur'an. He elaborates, explains and interprets his mujmalî. It makes judgments on the issues that the Qur'an not talk into. In other words, it teaches the practical manner of the Qur'anic rules. In this study, the role of the Sunnah as a source in the establishment of the zakat institution will be tried to be investigated and presented in the example of the zakat of animals. In terms of evidence, it will be seen that the Sunnah has not been considered apart from this feature in the legal history of Islamic law from the very beginning to the present day.

Keywords: Sunnah, Islamic law, Zakat, Zakat of animals, Nisab.

Atf / Cite as: Balta, Yusuf. "Zekât Ahkâmının Teşekkülünde Hadis'in Etkisi: Hayvanların Zekâtı Örneği". *Apjir* 6/1 (Nisan 2022), 61-81.

Giriş

Fikhî hükümlerin istinbâtında teşri'in başlangıcından itibaren Kur'an'dan sonra fukahânın başvurduğu ikinci delil, Sünnet'tir. Sünnet'in fikhî temel delillerinden biri olduğu hususunda ittifak eden fukahâ, hüküm istinbatında Sünnet'in delil olma yönüne itiraz getirecek manada teşâhül davranmamıştır.¹ Sünnet, Kur'ân ahkâmını teyit ve takrir etmektedir. Mücmelini tafsîl, tebyin ve tefsir etmekte, mutlakını mukayyed hale getirmektedir. Kur'ân'ın sukut ettiği konularda hüküm inşâ etmektedir.² Nitekim, Hz. Ali (öl. 40/661), Abdullah b. Abbas'a (öl. 68/687-688) haricilerle tartışmasında şöyle tembihlemiştir: "Onlarla münakaşa ederken Ku'rân'ı hüccet gösterme. Çünkü onda birçok manaları ihtiva eden zû-vücuha kelimeler vardır. Sünnet ile fikirlerini teyit et."³ İmâm Ebû Hanîfe (öl. 150/767), Sünnet'i terk etmesi yönündeki telkinlere şiddetle karşı çıkarak, bu konuda Sünnet olmadan Kur'ân'ın anlaşılamayacağı cevabını verdiği rivayet edilmiştir. Yine onun hadis ve sahabe kavli olduğunda kıyası terk ederek hadisi ve sahabe kavlini esas aldığı bildirilmektedir.⁴

Fukahâ, fikhî usulü eserlerinde ahkam açısından hadisin kaynaklık derece ve değerini belirttikten sonra kendi hadis anlayışlarını da izah etmişlerdir.⁵ Bu manada İmâm Serahsî (öl. 483/1090), Hanefilerin Sünnet'i Resulullah'ın uygulamaları ve ondan sonra sahabenin takip edip anladıkları şeyler; İmâm Şâfiî'nin (öl. 204/820) ise, sadece Resulullah'ın

¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ (İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi)*, trc. Hacı Yunus Apaydın (Kayseri: Rey Yayıncılık, 1994), 1/197 vd.; İsmail Hakkı Ünal, *İmâm Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu* (Ankara: DİB. Yayınları, 2001), 72.

² Abdulvahhâb Hallâf, *İlmi usûlî'l-Fikh* (Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabî, 1996), 39-40; Şâkir'ül-Hanbelî, *Usûlü'l-Fikhî'l-İslâmî* (Şam: Matbaatü Câmîati Sûriye, 1948-1368), 277-278.

³ Vücûh: Bir kelimenin farklı ayetlerde birden çok anlama gelmesine denir. (Celâlüddîn Abdurrahmân İbn Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmî'l-Kur'ân* (Kahire: Matbûati'l-Hicâzî, ts.), 1/42).

⁴ Abdulvehhâb eş-Şârânî, *Kitâbü'l-Mizân*, thk. Abdurrahman Umeyra (b.y.: Âlimü'l-kutüb, ts.), 1/235-236; Hallâf, *İlmi usûlî'l-Fikh*, 90-91; Ünal, *İmâm Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, 67-68

⁵ Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Usûlû's-Serahsî*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî (Haydarâbâd: İhyâu Mârifî'n-Nûmâniyye, ts.), 1/113-114; Ünal, *İmâm Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, 124-125.

sünnetini takip etmek olarak anladığını belirtmektedir.⁶ Bu anlayış çerçevesinde mezhepler, ehl-i rey ile ehl-i hadis olmak üzere iki metoda göre şekillenmiştir.⁷

Kur'ân, zekât ahkâmının farzıyetinin asıl/ana kaidelerini belirlemiş,⁸ Sünnet ise tafsilatını teyit ve tahkim etmiştir. Zâriyât suresinin 19. ayetinde, “Onların mallarında isteyen ve mahrum için bir hak/pay/hisse vardır.”⁹ Meâric suresinin 24 ve 25. ayetlerinde de “Onların mallarında bilinen (malum) bir hisse (hak) vardır. İsteyen ve mahrum içindir.”¹⁰ İbn Ârâbî (öl. 543/1148), bu ayetlerle ilgili olarak “hak” kavramından dolayı anlaşılması gereken en kuvvetli mananın zekât olduğunu söylemiştir. “Hak” kavramının zekât manasında olduğunu ispat için, bu ayetleri birbirine destek yaparak tefsir etmiştir. Yine bu ayetlerde geçen “emvâl” kavramının zekât verilecek malları; “hakk'un ma'lum” (حَقُّ مَعْلُومٌ) kavramının ise takdir edilmiş bir payın¹¹ zekât verilmesi olarak anlamıştır. İbn Ârâbî, maldan verilecek zekâtın belirli pay olmasını, cinsini, miktarını ve vaktini şeriatın beyan ettiğini söylemiştir.¹² Hadislerde de aynı kavramın aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.¹³ Zâriyât suresinin 19. ayette, “onların mallarında” (فِي أَمْوَالِهِمْ) denilerek, çoğul zamiri “onlar-هَمْ” her Müslümana ve “mallar-أَمْوَالٍ” kavramı ise bütün mallara zekâtın farz olduğunu göstermektedir.¹⁴

Zekât, İslam'ın ilk dönemlerinde farz kılınmıştır. Mekke'de farz kılınıp hangi maldan ne kadar zekât verileceği belirtilmediğinden, herkes gönlünden koparı vermiştir. Zekât mallarının nisab ve nisbetleri Medine'de, yani genel kabule göre müessesleşmesi hicretin ikinci yılında oluşmuştur.¹⁵

Bakara suresi 219. ayetteki “afv” kavramı zekât mallarının nisablarının kaynağı niteliğindedir. Cessâs (öl. 370/981), “afv” kavramının zekât anlamını da ihtiva ettiğini

⁶ Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-mârif, 1989), 1/113-114; Ünal, *İmâm Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı*, 126.

⁷ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: TDV. Yayınları, 1997), 52.

⁸ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-emvâl*, thk. Ebû Enes Seyyid b. Recep (Mısır: Dâru'l-hedyi'n-Nebevî, 2007), h.no: 1328.

⁹ ez-Zâriyât 51/19.

¹⁰ el-Meâric 70/24, 25.

¹¹ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Dâru't-tîbe, 1999), 4/234, 235, 422.

¹² Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Ârabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2003) 4/166; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Çelik-Şûrâ Yayınevi, ts.), 6/582; 8/87.

¹³ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh* (Kâhire: el-Matbaatü's-selefiyye, h. 1400), “Zekât”, 2, 5, 41; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmîzî, *Sünenü't-Tirmîzî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evlâdühû, 1968), “Zekât”, 7.

¹⁴ Yusuf el-Karadâvî, *Fıkhu-z-zekât*, trc: İbrahim Sarmış (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1986), 1/465; bk. Buhârî, “Zekât”, 1; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dâru'l-Hadis, 1991), “Zekât”, 41.

¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 3/238-239; Karadâvî, *Fıkhu-z-zekât*, 1/70-75; Ahmet Yılmaz, “Günümüz Zekât Problemleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, (Urfa, 1998), 94.

söylemiş ve Âraf suresi 199. ayette ki, “afv (artan, gelişen) olanı al,” (خذ العفو) kısmını “mallarından fazla olanı zekât olarak al” şeklinde tefsir etmiştir.¹⁶

Diğer malların zekâta tâbi olması gibi, hayvanların da zekâta tâbi oldukları ve nisablarının ayrıntıları örneklerinde görüleceği üzere sahih-hasen hadislerde açıklanmıştır.¹⁷ Yemen’e zekât âmili olarak gönderilen Muaz b. Cebel’e (öl. 17/638), Resulullah’ın sığırlardan hangi nisab ve nisbette zekât alınacağını bildiren talimatı,¹⁸ Necran’a âmil olarak gönderdiği Amr b. Hazm’a (öl. 53/673) verdiği mektup,¹⁹ Resulullah’ın vefatından önce yazdığı fakat vefatıyla zekât âmillerine ulaşmayan ancak, Hz. Ebû Bekir (öl. 13/634) ve Hz. Ömer’in (öl. 23/644) hilafetleri sürecinde uyguladıkları rivayet edilen zekât mektubu,²⁰ Hz. Ebu Bekir’in Bahreyn’e âmil olarak gönderdiği Enes b. Malik’e verdiği mektup ile çalışan hayvanlarda zekâtın olmadığıyla ilgili Hz. Ali’den gelen rivayetler²¹ hayvanların zekâtıyla ilgili fikhî ahkâmın hadis delillerini oluşturmaktadırlar.²²

Hanefî ve Şâfiîler zekâtın yükümlülük şartlarında ihtilaf etmişlerdir. Mâlî bir ibadet olan zekâtın ibadet yönünü öne çıkaran Hanefîler, zekât mükellefinin “akıllı ve bâliğ olmasını” şart koşmuşlardır.²³ Zekâtı mala müteallik bir sorumluluk olarak gören Şâfiîler’de ise, bunlar şart değildir.²⁴ Hanefîler, “Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır. Ergenlik çağına ulaşınca kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, sağlığına kavuşuncaya kadar akıl hastasından,”²⁵ rivayetini delil almışlardır. Hadisin açık ifadesinden ergenlik

¹⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, 1/400; Yusuf Balta, *İslam Hukukunda Zekât Malları ve Nisapları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 135-136.

¹⁷ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995), 3/319.

¹⁸ Bk. Buhârî, “Zekât”, 34, 35, 37, 38, 39, 44; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 11; “Kazâ”, 11; Tirmîzî, “Zekât”, 5.

¹⁹ Bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no: 934; Lihâmîd b. İbn Zenceveyh, *Kitâbu'l-emvâl* (y.y.: t.y., ts.), 2/837; Muhammed Hamîdullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, trc. Vecdi Akyüz (İstanbul: İz Yayıncılık, ts.), belge no: 105.

²⁰ Tirmîzî, “Zekât”, 4.

²¹ Tirmîzî, “Zekât”, 3; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no: 1002.

²² Buhârî, “Zekât”, 32, 42; Müslim, “Zekât”, 5,6; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 1558; Tirmîzî, “Zekât”, 4, 5, 7; Mehmet Erkal, “Zekât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/201; Mehmet Erkal, “Nisab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/139.

²³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Asl el-ma'rûf bi'l-Mesûd*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afğânî (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1990), 2/11; Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasârî't-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed-Sâid Bektaş (Medine: Dâru's-sirâc, 2010), 2/261; Alâeddîn Ebû Bekr b. Mesûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi Tertîbi's-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Mu'avved-Adil Ahmed Abdilmevcûd (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003), 2/378; Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübedî*, (Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye, h. 1417), 2/161-164.

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rif'at Fevzî Abdulmuttalib (b.y.: Dâru'l-vefâ, 2001), 3/68; Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebîr fi fikhî'l-mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. eş-Şeyh Muhammed Muavved, eş-Şeyh Âdil Ahmed (Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994), 3/152; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şirâzî, *el-Mühezzeb fi fikhî'l-İmâmî's-Şâfiî*, thk. Zekerriyyâ Umeyrât, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1995), 1/261.

²⁵ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997), “Hudûd”, 16; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'n-Nesâî*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001), “Talâk”, 21; Tirmîzî, “Hudûd”, 1; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sünenü İbn-i Mâce* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.), “Talâk”, 15.

çağına gelmemiş çocuk ile akıl hastasının şâri'in hitabına muhatap olmadığını, mallarına zekâtın tahakkuk ettiğini ileri sürmenin ise, hadiste geçen “kalem kaldırılmıştır,” ifadesine münâfi (zıt/ters) olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu hadise dayanarak, bir şeyin gerekliliği zimmete taalluk eder, demişlerdir.²⁶ Zirâî ürünler hariç yetimin malında zekât olmadığını ifade eden kavi ve uygulamalar da Hanefîlerin zekâtı ibadet kabul ettiklerinin diğer delilleri arasındadır.²⁷ Ancak Hanefîlerden Kâsânî (öl. 587/1191), zekâtın farz olmasının sebebi maldır. Kişinin kendisi değildir,²⁸ demiştir.

Şâfiîler'de ise “tam mülkiyet” ile bir mala sahip olan hür kişiye zekât farzdır. Dolayısıyla çocuk ile akıl hastasının malında zekât farz olup bunu velilerinin vermesi gerekir.²⁹ Şâfiîler'in delili ise, “Onların mallarından onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al,”³⁰ ayeti ile Resulüllah'ın, “Yetimlerin mallarını çalıştırın ki, zekât onu yiyip tüketmesin,”³¹ hadisidir. Şâfiîler'e göre, zekâtla ilgili bu ve benzeri ayet ve hadisler umûm ifade ettiğinden, çocuk ile akıl hastasını da kapsamaktadır.³² Dolayısıyla Şâfiîlere göre zekât, malı ilgilendiren bir mükellefiyettir.

1. Fukahânın Zekât Tarifleri

Fakihler genel olarak zekâtı, zekât mallarını ve mükellefini belirlemek için zekât nedir? sorusuna cevap olacak şekilde tanımlamışlardır. Bu tarifleri, zekât mükellefi ve zekât mallarıyla ilgili naslara yaklaşımların şekillendirdiği görülmektedir. Hanefî fukahâ zekâtı, “Tam mülkiyete sahip, belli bir malın, belli bir kısmını, Allah Teâlâ'nın belirlediği belli bir şahsa Allah rızası için temlik etmektir. Zekât, akıllı, balığ ve her hür Müslüman üzerine tam mülkiyetle ve mal nisaba ulaşıp üzerinden bir yıl geçince farzdır.”³³ şeklinde tarif etmişlerdir.

²⁶ Kâdî Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve nihâyetü'l-muktesîd* (Beirut: Dâru'l-mârifet, 1982) 2/6; Heyet, *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, 12/232; Serahsî, *Mebûsât*, 2/240-241; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erbaa*, 1/616.

²⁷ Ali b. Öme Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, nşr. Abdülgânî Mestû (Beirut: el-Mektebetü'l-adriyye, 2010), “Zekât”, 12 (n.no:1956); Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no: 1315-1321.

²⁸ Kâsânî, *Bedâi*, 2/376.

²⁹ Şîrâzî, *Mühezzeb*, 1/261; Ayrıca bk. Şâfiî, *Ümm*, 3/68; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 3/152.

³⁰ et-Tevbe 9/103.

³¹ Tirmîzî, “Zekât”, 15; ³¹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no: 1299; Hadisin farklı bir rivayeti için bk. İmâm Mâlik, “Zekât”, 12; Dârekutnî, “Zekât”, 1970; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şerîf en-Nevevî, *Kitâbu'l-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şîrâzî* (Cidde: Mektebetü'l-irşâd, ts.), 5/297; Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdillâh b. Yusuf Zeylâî, *Nasbu'r-râye li Ehâdîsi'l-Hidâye* (Beirut: y.y., 1973), 2/331.

³² Ekmeleddîn Muhammed b. Mahmûd el-Bâbertî, *Şerhu'l-İnâye ale'l-Hidâye* (Mısır: y.y., 1970), 2/153 vd.

³³ Serahsî, *el-Mebûsât*, 2/240; Abdullâh b. Mahmûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 130; İbn Hümâm Kemâleddîn Muhammed b. Abdulvâhid, *Şerhu Fethu'l-Kadîr*, (Beirut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2003), 2/153,156; Zeynuddîn b. İbrahim İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beirut: y.y., 1993), 2/212 vd.; Ebi'l-Hasen Ali b. Hüseyin b. Muhammed es-Suğdî, *en-Nutef fi'l-fetâvâ* (Bağdat: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1975), 108-109; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *Reddü'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr* (Riyad: Dâru âlemi'l-kutüb, 2003), 2/2; Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukûkî İslâmîyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1968), 5/77; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 1/51.

Malda mülkiyet ve yıl şartını arayan Mâlikîler, zekât malda vacip olan bir haktır,³⁴ demişlerdir. Derdîr de (öl. 1201/1786) zekâtı, mülkiyet ve yıl tamamlanmak şartıyla nisap miktarına ulaşan maden ve ziraat olmayan belli bir malın belli bir kısmını layık olan kimselere vermektir,³⁵ şeklinde tarif etmiştir. Maden ve ekinleri tariflerde hariç tutan Mâlikîler, maden çıkarılıp tasfiye işleminden, ekin samandan ayrıldıktan sonra bir yıl geçmesini beklemeden hemen verilir,³⁶ demişlerdir.

Şâfiîler, “Zekâtı, belli vasıflara sahip, belli bir maldan, belli kimselere verilmek üzere alınan hissenin açık ismidir,”³⁷ diye tarif etmişlerdir.

Hanbelîler’e göre, “Zekât, belli bir usulle, belli bir maldan, belli bir şeyi mülkiyetten çıkarmaya verilen isimdir.”³⁸ Yine Hanbelîler, “zekâtı belli bir vakitte, belli kimseler için belli bir mal içinden verilmesi farz olan bir hakkın adı”³⁹ olarak tarif etmişlerdir.

Zahirîler’e göre, “Zekât, erkek-kadın, hür, köle, büyük, küçük, deli olan herkese farzdır. Kâfirlerden alınmaz,”⁴⁰ diyerek zekâtın mala müteallik bir borç olduğunu ifade etmişlerdir.

İbni Rüşd, zekatın farziyeti konusunda mezheplerin çocuk, deli, köle olmayan ve nisaba tam bir mülkiyetle sahip olan her müslümana zekâtın vacib olduğunda müttefik; çocuk, deli ve köleler gibi tam mülkiyet sahibi sayılmayanlara vacib olup olmadığında ihtilâflı olduklarını söylemiştir.⁴¹ Farziyeti konusunda ittifak eden mezhepler, şahsa veya mala yönelik bir mükellefiyet olma noktasında ihtilaf etmişlerdir. Zekata kişinin zimmetini ilgilendiren bir ibadet olarak yaklaşan Hânefilîler, tariflerinde zekat mükellefinde

³⁴ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbâhî, *el-Muvattâ*, (Kâhire: Dâru’r-riyâz,1988), “Zekât”, 1; Ebû Muhammed Muvâfakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğnî alâ muhtasâri’l-Hırakî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed el-Halû (Riyad: Dâru âlemi’l-kutüb, 1997), 2/433; Osman Hüseyin Abdullah, *ez-Zekât: ed-Damânu’l-ictimâiyu’l-İslâmî* (Kahire: Dâru’l-vefâ, 1989), 220.

³⁵ Ebu’l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muknî eş-Şerhu’l-kebîr* (Beyrût: y.y., 1984), 2/572.

³⁶ Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr, *eş-Şerhu’s-sağîr* (Kahire: y.y., ts.), 1/587.

³⁷ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 1/60; Mâverdî, *el-Hâvî*, 3/71; Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverdî, *el-Ahkâmü’s-Sultâniyye ve’l-Velâyâtü’d-Dîniyye*, thk. Ahmed Mübârek el-Bağdâvî (Kuveyt: Dâru İbni Kuteybe, 1989), 113.

³⁸ İbn Kudâme, *el-Muknî*, 2/572; Şemseddin Ebî Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Zerkeşî, *Şerhu Zerkeşî Alâ Muhtasâri’l-Hırakî* (Beyrût: y.y., 2002), 346.

³⁹ Abdullah b. Ahmed, *Mesâilü İmâmı Ahmed b. Hanbel Rivâyetü İbnuhû Abdullah b. Ahmed*, thk. Zühre eş-Şevîş (Dimeşk: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1981), 167; Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî, *Kitâbu’l-Fıkhu alâ mezâhibu’l-erbaa*, trc. Mehmet Keskin (İstanbul: y.y., 1989-90), 1/590; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve edilletühû* (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1985), 3/255.

⁴⁰ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *el-Muhallâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: İdâratü’t-tibâati’l-münriyye, 1968), 5/101.

⁴¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 2/6; bk. İmam Mâlik, “Zekât”, 12; Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-Emvâl*, h.no: 1299; Dârekutnî, “Zekât”, no: 1970; Tirmizî, “Zekât”, 15; “Hudûd”, 1; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 16; İbn Mâce, “Talak”, 15; Nesâî, “Talak”, 21; Abdullah b. Ahmed, *Mesâil*, 167; Serahsî, *Mebûsât*, 2/240-241; İbn Hümâm, *Şerhu Fethu’l-Kadîr*, 2/156; Nevevî, *Mecmû’*, 5/297; Zeylaî, *Nasbu’r-Râye*, 2/331; Cezîrî, *Mezâhibu’l-Erbaa*, 1/616; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletühû*, 3/255.

bulunması gereken şartları ve mala ait vasıfları konu edinmişlerdir. Cumhur ise, malın varlığına bağlı bir sorumluluk olarak gördükleri için daha çok malda bulunması gereken vasıfları ön plana çıkarmışlardır.

2. Kur'an'da Hayvanların Zekâtı

İslam öncesinde de zekâtın farz olduğunu bildiren ayetler mevcuttur. Mekkî olan Fussilet sûresi 6 ve 7. ayetlerde⁴² müşriklerin zekâtı vermedikleri ve ahirete inanmadıkları ifade edilmiştir. Yine önceki Peygamberlerin zekâtı ümmetlerine farz olarak bildirdiği ve hayvanlardan zekât alındığını açıklayan ayetler⁴³ vardır. Enâm suresi 136. ayette, “Allah'ın yarattığı hars ve hayvanlardan Allah'a pay ayırdılar. Zanlarınca: “Bu Allah'a, bu da ortaklarımıza”, dediler. Ortakları için ayrılan Allah'a ulaşmıyor fakat, Allah için ayrılan, ortaklarına ulaşıyor. Ne kötü hüküm veriyorlar,”⁴⁴ şeklindedir. Günümüz bazı İslam Hukukçuları bu ayeti, hayvanların zekâta tâbi olduğunu bildiren ve bu konuda hüküm bildiren hususi bir ayet olarak kabul etmektedirler.⁴⁵

Süleyman Ateş, bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak, “Malın hisselerine bölünmesi”, belli bir pay (nasîb)⁴⁶ tâbiriyle şirk toplumundaki uygulamaya işaret etmiştir. Müslümanlarında teşkilatlanıp İslam devleti kurulunca, Hz. Peygamber, Mekke devrinin ilk yıllarından itibaren Kur'an'da farz olduğu bildirilen zekât farziyyetini detaylandırmış, hangi tür maldan ne kadar zekât verileceğinin nisap ve nisbetlerini açıklamış,⁴⁷ demiştir. Mehmet Soysaldı, bu ayetlerle ilgili olarak müşrikler ve Haniflerin “hars ve enâm”dan zekât verdiklerinin düşünülebileceğini söylemiştir.⁴⁸ Hz. Peygamberin risâletinde ise, hayvanlardan zekât farz kılınarak onlardan zekat alınmıştır. Ancak, Allah Teâlâ Resûlünden, hayvanlardan alınan zekâtın Allah (cc) adına verilmesini emretmesini istemiştir.⁴⁹ Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'inden, hayvanlardan alınan zekatın Allah (cc) adına verilmesini emrederek zekâtın istikameti düzeltilmiştir. Peygamberimiz döneminde olduğu gibi, İslam öncesinde de hayvanlar zekat konusudur ve belli hisseler şeklinde zekatının alındığı anlaşılmaktadır.

3. Hadislerde Zekât Verilecek Hayvanlar

Hadislerde, hayvanlardan zekât vermenin farziyyeti ayetlere göre daha sarîh ve tafsilatlıdır. Hadisler bu yönleriyle ayetlerin izdüşümü ve tefsiri mahiyetindedir.

⁴² el-Fussilet 41/6-7.

⁴³ el-Meryem 19/31,54,55; el-Enbiyâ 21/73.

⁴⁴ el-Enâm 6/136.

⁴⁵ Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, 3/318-319.

⁴⁶ Cemâluddîn Ahmed b. Mükerrrem b. Manzûr, “Nasîb”, *Lisânü'l-Arab* (Kâhire: Dâru'l-meârif, ts.), 6/4436.

⁴⁷ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: y.y., 1988), 10/135.

⁴⁸ Mehmet Soysaldı, *Kur'an Sünnet Işığında İbadet Tarihi* (Ankara: y.y., 1997), 136 vd.

⁴⁹ Balta, *İslam Hukukunda Zekât Malları ve Nisapları*, 140-150.

Dolayısıyla fiili yaşamın neticesi olan hadislerde mevzuyla ilgili malumat daha ayrıntılı ve boldur. Deve, sığır, koyun gibi hayvanların sayıldığı hadislerin hepsi, aynı zamanda Kur'an'da geçen "enâm" kavramının tefsiridir.⁵⁰

Hayvanlardan zekât vermenin farziyeti konusundaki ittifak, tüm mezheplere ait fıkıh kitaplarının zekât bahislerinde görülmektedir.⁵¹ Deve, sığır ve koyunların zekât mevzû olduğu sünnet⁵² ve icmâ⁵³ ile sabittir. Atlar ve diğer hayvanların zekâta tâbi olması hukukçular arasında ihtilafıdır.⁵⁴

Hayvanlardan verilecek zekâtın asgari nisab ve nisbetleri sünnet tarafından tafsilatlı olarak açıklanmıştır.⁵⁵ Bunun yanında hangi hayvanlardan zekât alınmayacağı da açıklanmıştır.⁵⁶ Sünnet'e ittibada titiz davranan Zâhirîler her hükümde olduğu gibi hayvanların zekâtını da Sünnet'te zikredilenlerle sınırlarken,⁵⁷ Hanefîler ise hadislerde zikredilen zekât mallarını ve dolayısıyla hayvan çeşitlerini örnek kabilinden görmekte dirler. Bu hususta nemâyı esas almışlardır. Onların atlardan zekât alınacağına dair içtihatları bu anlayışlarının sonucudur.⁵⁸

Hz. Peygamberden sonra Râşid Halifeler döneminde aynı talimatnâmeler çerçevesinde hayvanlardan zekât almayı sürdürmüşlerdir. Hz. Ebu Bekir, Hz. Enes (öl. 93/711-712)'i Bahreyn'e zekât âmili olarak gönderdiğinde kendisine, "Sana verilen şu mektup, Allah'ın Rasulü'ne emrettiği, Resulüllah'ın Müslümanlar üzerine farz kıldığı zekât farzasıdır. Herhangi bir Müslümandan bu mektupta bildirilen miktar kadar zekât talep edilirse o Müslüman zekâtını versin. Bundan fazla istenirse fazlasını vermesin. Deveden yirmi dört tanesinde ve bundan aşağısında koyun olarak her beş devede bir koyundur (...) Sâime⁵⁹ olan koyunların zekâtına gelince, kırk olunca, yüz yirmiye kadar bir koyundur (...)"⁶⁰

⁵⁰ Şemsüddîn Muhammed b. Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Hamza İbn Şihâbüddîn er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şerhu Minhâc* (Beyrut: Dâru'l-fikir, 1984/1404), 3/44.

⁵¹ Derdîr, *Şerhu's-sağîr*, 1/587.

⁵² Ebû Dâvûd, "Zekât", 4; İbn Mâce, "Zekât", 12; Tirmîzî, "Zekât", 5.

⁵³ Muhammed b. İbrahim b. Münzîr, *Kitâbü'l-icmâ* (Ankara: Gaye Matbaası, 1983), 49; Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, 3/319.

⁵⁴ Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, 3/319.

⁵⁵ İmâm Mâlik, "Zekât", 24; Buhârî, "Zekât", 32, 41, 42, 55; Müslim, "Zekât", 7; Tirmîzî, "Zekât", 5, 7; Ebû Dâvûd, "Zekât", 11; İbn Mâce, "Zekât", 16; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, h.no: 934, 993, 1181; Ali b. Ömer Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî* (Beyrut: Daru'l-marife, 2001), "Zekât", 2,27-28; Yahya b. Âdem, *Kitâbu'l-Harâc*, trc. Osman Eskicioğlu (İzmir: y.y., 1996), h.no: 515; Ebî Abdillâh Hâkim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek ale's-Sahihayn*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn li tabaati ve'n-neşri ve't-tevzi', 1997), "Zekât", h.no:1434; Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyûn* (Beyrut: y.y., 1989), h.no: 1870; Hamîdullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, belge no: 105.

⁵⁶ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, h.no: 1002; Dârekutnî, "Zekât", 6.

⁵⁷ İbn Hazm, *Muhallâ*, 4/12.

⁵⁸ İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *Kitâbü'l-Âsâr*, thk. Halid el-Avvâd (Kuveyt: Dâru'n-nevâdir, 2011), 1/308; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 2/153, 233.

⁵⁹ Sevme-sâime: Hayvanların meraya otlaması için salınması, ağılda beslenmemesi, serbestçe dolaşmasıdır. (İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, *Fethu'l-bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Riyad: Dâru't-tîbe, 2005), 1/883;

Bu hadiste, zekâtın Allah'ın (cc) Rasulü'ne bir emri, Resulullah'ın da Müslümanlar'a aynı emri farz olarak bildirmesi vâkîdir. Allah'ın (cc) emri lafzî, Allah (cc)'in farzıdır, lafzıyla müteradiftir. Allah (cc) farzlarını Rasulü'ne ancak vahiyle bildirir. Bu anlamda ana kaynak kitaptır. Sünnet onu açıklama mahiyetindedir. Ayrıca bu hadis, zekâtın hem hükmünü hem de zekât verilecek malların (hayvanların) cins ve özelliklerini belirtmesi açısından da önemlidir.⁶¹ Salih Tuğ, rivayetlerde belirtilen hususların bu mevzuda ne kadar kati ve nihai kâide belirttiklerini ve Kur'an'ı tefsir ettiklerini belirtmiştir.⁶² Bu durum hayvanların zekâta tâbi olmaları konusunda Kur'an-Sünnet bütünlüğü açısından önemlidir. Bütün bu ayet ve hadisler hayvanların zekâtıyla ilgili ahkamı da şekillendirmiştir.⁶³

Ayrıca hadislerde zekât mallarının umumi manasıyla “mal” ve “emval” kavramlarıyla da zikredilmesi, bu kavramların manaları hayvanları da kapsamaktadır. Bu kavramlarla bir cins zekât malına işaret edilmeyip, zekât verilebilecek tüm mallar ve bu malların içinde hayvanlar da kastedilmiştir. Zekât olarak verilecek hayvanlar ve hayvanlarda olması gereken vasıflar⁶⁴ “şât, tebi'a, bint mahad” gibi ifadelerle, en asgari gelişimini tamamlamış hayvanların zekât verilmesi ve gelişimini tamamlamayan yavruların zekât olarak verilmemesi belirtilmiştir.

4. Hayvanların Zekâtıyla İlgili Hadislerden Fukahânın Genel Çıkarımları

İslam'ın ilk döneminden günümüze kadar fukahâ hayvanlardan zekât vermenin farziyeti, nisab ve nisbetleri konusunu hadislerle delillendirme hususunda ittifak halindedirler.⁶⁵ Hadislerde zikredilen zekât hayvanları deve, sığır ve ehli koyunlardır.⁶⁶ Mezhep imamaları arasında neredeyse hayvanların asgari nisaplarında ihtilaf yoktur. Hatta deve ve koyunun nisabında icmâ olduğu belirtilmiştir.⁶⁷ Ebû Ubeyd (öl. 224/838), beş deve ile yüz yirmi deve arasındaki develerin nisaplarında da neredeyse icmâ olduğunu, yüz yirmiden sonrasında ihtilaf olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸ Bu konuda İmâm

Mecdüddîn el Mübârek b. Muhammed Esîruddîn el-Cezerî, *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser* (Beirut: y.y., ts.), 2/434-435)

⁶⁰ Buhârî, “Zekât”, 34, 35, 36, 37, 38; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4; İbn Mâce, “Zekât”, 9; Tirmîzî, “Zekât”, 4; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, h.no: 934; Hamîdullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, belge no:104, 104/a, 104/b, 104/c.

⁶¹ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylül-evtâr min Esrâri'l-ahbâr*, thk. Ebû Muaz Târik b. Abdullah b. Muhammed (Riyad: Dâru İbn Kayyım, 2005), 5/257.

⁶² Tuğ, *İslâm Vergi Hukûkunun Ortaya Çıkışı*, 59.

⁶³ Erkal, “Zekât”, 44/201; Balta, *İslam Hukukunda Zekât Malları ve Nisapları*, 164-165.

⁶⁴ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyûn*, h. no: 1870.

⁶⁵ İbn Münzîr, *Kitâbu'l-icmâ*, 49.

⁶⁶ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4; İbn Mâce, “Zekât”, 12; Tirmîzî, “Zekât”, 5; İbn Münzîr, *Kitâbu'l-icmâ*, 49; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erbaa*, 1/596.

⁶⁷ İbn Münzîr, *Kitâbu'l-icmâ*, 49.

⁶⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, h.no: 944.

Serahsî hem hadislerin ittifak ettiğini hem de icmâ olduğunu ancak, Hz. Ali'den şâz olarak, “Yirmi beş deve de beş koyun vardır,” rivayetinin nakledildiğini belirtmiştir.⁶⁹

Mezhepler, Muaz b. Cebel ve Enes b. Mâlik rivayetlerinde zikredilen zekât hayvanlarının nisab ve nisbetlerini esas almışlardır.⁷⁰ Hadislerdeki kavramlara istinaden nisabta keçiler koyun, mandalar da sığır sınıfından addedilmiştir. Çünkü şât (شاة) kelimesi keçi ve koyuna, bakara (بقرة) kelimesi de inek ve mandalara şâmidir.⁷¹

Hanefî, Şafiî ve Hanbelîler'e göre sâime hayvanlar, yılın çoğunda otlaklarda üremek, et, süt elde etmek yahut beslenmesi için otlatılan hayvanlardır. Bu hayvanlar, kesim, yük taşıma veya binilmek gibi temel ihtiyaçları temine yönelik otlatılırlarsa zekât gerekmez. Bu bilginin delili, “Çalışan sığırlarda zekât yoktur,”⁷² hadisi ve benzerleridir. Ticaret için otlatılırlarsa, bu hayvanlardan ticaret zekâtı verilir.⁷³ Ebû Ubeyd, Ehl-i Hicaz ve Ehl-i Irak'ın yavruların zekât nisabına dahil olmasında ittifak ettiklerini belirtmiştir.⁷⁴

Mâlikîler'e göre, deve, sığır, koyun ve cinslerinin dışındaki hayvanlardan zekât yoktur. Ayrıca sâimenin tanımını yapmayan Mâlikîler, hayvanlar ister sâime olsun ister yem ile beslensin isterse çalıştırılınsın hepsine sâimeler gibi zekât gerekir,⁷⁵ demişlerdir. Çünkü Enes b. Mâlik hadisinde mana, “Beş deve de bir koyun gerekir (...)”,⁷⁶ şeklinde umumidir.

İbn Rüşd, Mâlikîler ile Cumhuriyet'in ihtilafının kaynağını mutlaka mukayyedin çelişmesi olarak ifade etmiştir. Mâlikîler, mutlakı mukayyede üstün tutarak, lafzın umumi manasını muhalif (muâriz) manasından daha kuvvetli görmekte dirler. Mutlak hadis, kırk koyunda bir koyun zekât olduğunu, mukayyed hadis ise, koyunların sâime olanlarından zekât vermek gerekir, hadisidir. Cumhuriyet ise mukayyedin mutlaka üstün tutulmasının daha çok vaki olduğunu gerekçe göstermiştir.⁷⁷

Mâlikîler, hayvanlardaki doğum, hibe ve sadakayla artış olursa daha öncekilere eklenir,⁷⁸ nisabı tamamlarlarsa zekâtı verilir,⁷⁹ demişlerdir. Yine satın alma, vasiyyet, hibe ve

⁶⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, h.no: 944; Serahsî, *Mebûsât*, 2/222-223.

⁷⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, h. no: 993; İbn Rüşd, *Bidâye*, 1/280; Kâsâni, *Bedâi*, 2/28.

⁷¹ İmâm Mâlik, “Zekât”, 24; İbn Münzîr, *Kitâbu'l-İcmâ*, 49.

⁷² Abdullah b. Ahmed, *Mesâil*, 175; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 1572; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, h.no: 1002-1007; Kâsâni, *Bedâi*, 2/30; Nevevî, *Mecmû*, 5/ 314; İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/24; İbn Kudâme, *Muğni*, 4/13; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erbaa*, 1/596-597; Kâmil Miras, *Sahihi Buhâri Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi* (Ankara: DİB. Yayınları, 1981), 5/226; Erkal, “Zekât”, 44/201; Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 1/180-182.

⁷³ Serahsî, *Mebûsât*, 2/233; İbn Kudâme, *Muğni*, 4/13; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erbaa*, 1/597.

⁷⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, h.no: 970.

⁷⁵ İmâm Mâlik, “Zekât”, 24; Sahnûn b. Saîd et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Mısır: y.y., ts.), 2/317; Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, 1/589; İbn Cüzey, *Kavâninü'l-fikhiyye*, 198.

⁷⁶ Buhâri, “Zekât”, 38; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4; İbn Mâce, “Zekât”, 9; Tirmîzî, “Zekât”, 4.

⁷⁷ İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/24; İbn Kudâme, *Muğni*, 4/12.

⁷⁸ Serahsî, *Mebûsât*, 2/232.

⁷⁹ Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 1/592-593.

mirasla ele geçenler aynı cins hayvanlar olsa da daha öncekiler nisaba ulaşmamışsa katılmazlar, onların bir yılını doldurması beklenir.⁸⁰

Hanbelî fakih İbn Kudâme, Behz b. Hâkim hadisine dayanarak, “sâime olan kırk deve, bir bint-i lebûn vardır (قال النبي في كل سائمة ابل في اربعين بنت لبون).”⁸¹ Bunun dışında zekât yoktur. Çünkü zekâta nemâ vasfı muteberdir, neticesine varmıştır. Ma'lûfe ise, yem vererek beslemeyi ve geliştirmeyi içerir. Bu da ticaret sayılır. Zekâtı da ticaret malı zekâtı olarak verilir,⁸² demiştir.

Yukarıda görüldüğü gibi fıkıh mezhepleri “sâime” olan hayvanların zekâtının verilmesi ve özel hizmet için çalıştırılan (avâmil) hayvanların zekâttan muaf tutulması konusunda Resulüllah'tan gelen rivayetler doğrultusunda müttefiklerdir.⁸³

Fukahânın hayvanların zekâtıyla ilgili görüşlerinin geneline bakıldığında herbirinin ayrı ayrı bir rivayete dayandığı görülmektedir. İhtilafı noktalar da rivayetlerden anlaşılana göre şekillendirilmiştir. Şimdi fukahânın bu konuyla ilgili ayrıntılı görüşlerini alt başlıklardan takip edebiliriz.

4.1. Develerin Zekâtı

Hayvanların zekâtıyla ilgili rivayetlerde genelde Arap Yarımadası'nın en yaygın hayvanı ve Araplarla özdeşleşen deve ilk sırada zikredilmiştir. Daha sonra diğer hayvanlar sıralanmaktadır.⁸⁴ Fukaha da hayvanların zekâtı konusunu incelemeye eserlerinde develerden başlamışlardır.

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî ve Zahirîler sâime develerin nisabını, Hz. Ömer'in zekât mektubu ve Hz. Ebû Bekir tarafından Bahreyn'e zekât âmili olarak gönderilen Hz. Enes (r.a.) hadisine istinaden belirlemişlerdir.⁸⁵ Ayrıca İmâm Şâfiî bu nisabları Rasûlullah'ın aklına göre belirlemediğini, vahye bağlı olarak farz kıldığını ifade etmiştir.⁸⁶ Hz. Enes (r.a.) bu rivayette, “Beş deveden yirmi beşe kadar her beş deve için bir koyundur. Deve sayısı 25'e ulaşıncı 35'e kadar bir dişi bint-i mehâd⁸⁷, 36'ya ulaşıncı 45'e kadar bir dişi bint-i lebûn,⁸⁸ 46'ya ulaşıncı 60'a kadar bir dişi hikka,⁸⁹ 61'e ulaşıncı 75'e kadar bir ceza,⁹⁰ 76'ya

⁸⁰ İmâm Mâlik, “Zekât”, 24; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd el-Begâvî, *et-Tehzîb fî Fıkhi'l- İmâmî Şâfiî* (Riyad: Dâru't-tîbe, h. 1409), 2/28-30; Cezîrî, *Mezâhibu'l-Erbaa*, 1/596-597, 610-611; Halil Gönenç, *Büyük Şâfiî İlmihâli* (İstanbul: İlim Yayınları, ts.), 229.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/2, 4; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4; Nesâî, “Zekât”, 4.

⁸² İbn Kudâme, *Muğnî*, 4/12; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/39.

⁸³ İbn Münzîr, *İcmâ*, 31.

⁸⁴ Serahsî, *Mebûsât*, 2/222; Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, 3/44.

⁸⁵ İmâm Mâlik, “Zekât”, 23; Şâfiî, *Ümm*, 3/9; Buhârî, “Zekât”, 37, 38; İbn Mâce, “Zekât”, 10.

⁸⁶ Şâfiî, *Ümm*, 3/9-11; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/103; İbn Hazm, *Muhallâ*, 6/18-20.

⁸⁷ Bint Mehâd: Bir yaşını doldurmuş, iki yaşına basmış deve. (Miras, *Sahihi Buhâri Tecrid Tercemesi*, 5/220.)

⁸⁸ Bint Lebûn: İki yaşını doldurmuş, üç yaşına basmış deve. (Miras, *Sahihi Buhâri Tecrid Tercemesi*, 5/220.)

⁸⁹ Hikka: Üç yaşını doldurmuş, dört yaşına basmış deve. (Miras, *Sahihi Buhâri Tecrid Tercemesi*, 5/220.)

⁹⁰ Ceza: Dört yaşını doldurmuş, beş yaşına basmış deve. (Miras, *Sahihi Buhâri Tecrid Tercemesi*, 5/220.)

ulaşınca 90'a kadar iki dişi bint-i lebûn, 91'e ulaşınca 120'ye kadar iki hıkka, zekât vermek vacip olur. Deve sayısı yüz yirmiden fazla olunca, her kırk devede bir bint-i lebûn ve her elli devede bir hıkka zekât vardır. Bir kimse dört deveden fazla hayvana malik değilse, bu miktarda sadaka yoktur; meğher ki deve sahibi versin. Deve sayısı beşe ulaşınca da bir koyun vacip olur (...),⁹¹ şeklindedir. Develerin zekât nisabında yüz yirmiye kadar mezhepler arasında ihtilaf yoktur. Yüz yirmiden sonraki ihtilaf hem nisaplarda hem de nispetlerde mevcuttur.⁹²

Hanefiler yüz yirmi deveden sonra, Hz. Enes hadisinin son kısmındaki “beş deveden bir koyun vardır,” tarafına istinaden hesabı yeniden başlatırlar.⁹³ Ancak Serahsî, Hanefilerin yüz yirmiden sonra nisabın yeniden başa dönmesini Resulüallah'ın Amr b. Hazm'a yazdığı mektupta geçen “(...) Deve sayısı yüz yirmiden fazla olduğu zaman fâriza yeniden başlar. Yüz yirmi beşten aşağısında her beş devede bir tane olmak üzere bir koyun verilir (...).”⁹⁴ fazla miktar beşe ulaşınca yüz yirmi beş olunca iki hıkka ve bir koyun, yüz otuzda iki hıkka, iki koyun, yüz otuz beşte iki hıkka, üç koyun, yüz kırkta iki hıkka, dört koyun, yüz kırk beşte iki hıkka, iki tane bint-i mehad, yüz elli de üç hıkka verilir. Yüz elliden sonra zekât yeniden başlar. Yüz elli beşte üç hıkka, bir koyun, yüz altmışta üç hıkka, iki koyun vardır (...),” diye devam eder. İki yüzde mükellef her elli için bir hıkka olmak üzere dört hıkka veya her kırk için bir bint-i lebûn olmak üzere beş bint-i lebûn verir. İki yüzden sonra aynen devam ettirdiklerini⁹⁵ söylemiştir.

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde, develerde nisabın yüz yirmiden sonrası, Hz. Enes hadisine istinaden, kırklı ve ellili olarak devam etmektedir.⁹⁶ İmâm Mâlik (öl. 179/795) ve Ahmet b. Hanbel (öl. 241/855), yüz yirmiden sonra her kırk için bir bint-i lebûn, her elli için bir hıkka verilmesi görüşündedirler. Yüz yirmiden sonra yüz otuza kadar olan fazlalık zekâta tâbi değildir. Yüz otuzda bir hıkka ve iki bint-i lebûn verilir. Çünkü bu sayıda bir elli, iki kırk vardır. Yüz kırkta iki hıkka, bir bint-i lebûn vardır. Yüz ellide üç hıkka, yüz altmışta dört bint-i lebûn, yüz yetmişde bir hıkka, üç bint-i lebûn, yüz doksandan iki yüze kadar üç hıkka, bir bint-i lebûn verilir.⁹⁷

⁹¹ Buhâri, “Zekât”, 34, 35, 36, 37, 38; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4, h.no: 1567, 1568; İbn Mâce, “Zekât”, 9, 10; Tirmîzî, “Zekât”, 4; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, h.no: 934, 947; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 4/43; Miras, *Buhâri Muhtasârı Tecridi Sarih Tercemesi*, 4/22; Hamîdullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, belge no:104, 104/a, 104/b, 104/c.; Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Muhtasâru't-Tahâvî* (b.y.: y.y., ts.), 43; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Câfer el-Kudûrî, *Muhtasâru'l-Kudûrî fi'l-Fıkhı'l-Hanefî* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1997), 52; İbn Hümmâm, *Fethu'l-kâdir*, 2/172.

⁹² Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, h. no: 944-947; Âsım b. Damra, Hz. Ali'den, “(...) في خمس و عشرين من الأبل خمس (...) شياه”

⁹³ Ebû Yûsuf Yakup b. İbrahim, *Kitâbu'l-harâc* (Beyrut: Dâru'l-marife, 1979), 306-307; Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, 3/331.

⁹⁴ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4; Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 2/240; Hamîdullah, *Vesâiku's-siyâsiyye*, belge no: 105, 106, 106 a/b.

⁹⁵ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/307; Serahsî, *Mebûsât*, 2/224.

⁹⁶ Abdullah b. Ahmed, *Mesâil*, 172; Kâsânî, *Bedâi*,

⁹⁷ İmâm Mâlik, “Zekât”, 23; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/309-311; Abdullah b. Ahmed, *Mesâil*, 172; Serahsî, *Mebûsât*, 2/224; İbn Kudâme, *Muğni*, 4/20; Kâsânî, *Bedâi*, 2/26-27.

İmâm Şâfiî (öl. 204/820)'de, bu konuda İmâm Mâlik'le aynı görüştedir. Sadece yüz yirmiden bir fazla olunca yüz otuza kadar üç bint-i lebûn verilmektedir. İmâm Mâlik ve İmâm Şâfiî bu görüşlerini Abdullah b. Ömer (öl. 73/693) ve Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen hadisin, “(...) Develer yüz yirmiyi aşınca her kırkta bir bint-i lebûn, her ellide bir hıkkâ verilir (...)”,⁹⁸ kısmına dayandırmışlardır.⁹⁹

Ebû Ubeyd, Asım b. Damra'nın Hz. Ali'den naklen “Yirmi beş deveye beş koyun vardır,” dediğini nakletmektedir.¹⁰⁰ Bu nakli tekid konusunda ne Ehli Hicâz'ın ne Ehli Irak'ın ne de başkalarının bir şey söylemediğini ifade etmiştir. Develerin beş ile yüz yirmi arasındaki nisab ve nisbetleriyle ilgili Resulüllah'tan ve Hz. Ömer'den gelen mektupların tevâtür derecesinde eserler olduğunu ve tâbî'nin de bunlarla icmâen fetva verdiklerini belirtmiştir. Süfyân b. Said'in de Hz. Ali'nin bu sözü söylemeyecek kadar fakih olduğunu söylediğini nakletmiştir.¹⁰¹

Bu rivayetler, mezheplerin develerin zekâtıyla ilgili tafsilata dair hükümleri ve ihtilaflarının dayanaklarını oluşturmakta olup develerle ilgili zekat ahkamı ortaya konulmuştur. Develerin zekâtıyla ilgili nisap ve nisbetlerdeki detaylar ince hesaplar barındırmaktadır. Belli nisaplarda verilen koyun ve farklı yaşlardaki develer bu hayvanın kıymetinin iyi bilindiğini göstermekte olup ince hesaplar yapılmıştır.

4.2. Sığırların Zekâtı

Sığırların zekâta tâbi olması konusunda hadislere istinaden mezheplerin ihtilafı yoktur. Ancak sığırların nisab ve nisbetlerini belirleyen âhad haberlerin çeşitli olması ve fukahânın kabul şartlarından kaynaklanan ihtilafları mevcuttur.¹⁰² Hatta bu konuda üzerinde sahih olduğunda ittifak edilen bir hadis olmadığı ifade edilmiştir.¹⁰³ Yine İmâm Buhârî'nin (öl. 256/870) sığırlarla ilgili rivayetleri, hadis kabul şartlarına uymadığından *Sahîhî*'ne almadığı rivayet edilmiştir.¹⁰⁴

Hanefî, Mâliki, Şâfiî ve Hanbelî fakihler sığırların zekâtını, Yemen'e vali olarak gönderilen Muaz b. Cebel hadisine göre belirlemişlerdir.¹⁰⁵ Sâime sığırların nisabı, otuz sayısına ulaşınca iki yaşına basmış bir tebi' veya tebi'a¹⁰⁶ zekât olarak verilir. Kırka ulaşınca üç yaşına basmış müsine veya müsine'dir.¹⁰⁷ Ebû Yusuf (öl. 182/798), Mesrûk'tan (öl. 63/683)

⁹⁸ Buhârî, “Zekât”, 37; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4; Tirmîzî, “Zekât”, 4; Nesâî, “Zekât”, 5.

⁹⁹ Serahsî, *Mebûsât*, 2/224.

¹⁰⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no: 944.

¹⁰¹ Şâfiî, *Ümm*, 2/5; Abdullah b. Ahmet, *Mesâil*, 172; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no: 943-944; Serahsî, *Mebûsât*, 2/150-151; Kâsânî, *Bedâi*, 2/26.

¹⁰² Şâfiî, *Ümm*, 3/22; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no: 999-1001; İbn Kudâme, *Muğnî*, 2/591; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 1/200.

¹⁰³ Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 4/132.

¹⁰⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, 4/65.

¹⁰⁵ Şâfiî, *Ümm*, 3/22; İbn Mâce, “Zekât”, 12; Tirmîzî, “Zekât”, 5; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/311.

¹⁰⁶ Tebi'/Tebi'a: bir yaşını doldurmuş, iki yaşına basmış dana. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 443).

¹⁰⁷ Müsine/Müsine: iki yaşını aşmış sığır. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 341).

rivayet edilen Muaz b. Cebel hadisi ile Hz. Ali'den rivayet edilen çalışan (avâmil) hayvanlardan zekât alınmayacağıyla ilgili rivayetlere göre böyle içtihat ettiğini söylemektedir ki evkâsta da zekât yoktur.¹⁰⁸

Hanefiler'e muhalif olan Mâlikîler, "yüz yirmi sığır için dört tebî' veya üç müsinne verilir,"¹⁰⁹ demişlerdir. Şâfiîler'de, kırktan sonra her otuzda bir tebî', her kırkta bir müsinne zekât olarak vacib olur. Çünkü hadiste Muaz b. Cebel'in, "Resulüllah bana, her otuzda bir tebî', her kırkta da bir müsinne ve (...) almamı emretti,"¹¹⁰ ifadesi geçmektedir.¹¹¹ Yunus Vehbi Yavuz, "sığırın nisabında asgari sınır otuzdur. Azamisi için bir nisab belirlenmemiştir. Yukarısında değişik sayı ve nisbetlerde zekât vermek gerekir," demiştir.¹¹² Çünkü sığırların kırktan sonraki nisablarıyla ilgili belirsizlik aynı mezhep içindeki alimlerin bile farklı içtihatlarına sebep olmuştur.¹¹³

Hz. Ömer'in mektubunu rivayet eden İbn Zührî'ye (öl. 124/742) göre, "sığırın zekâtı, deveninki gibidir."¹¹⁴ Beş sığırda bir koyun, on sığırda iki koyun, on beş sığırda üç koyun, yirmi sığırda dört koyun, yirmi beşten yetmiş beşe bir müsinne, yüz yirmiye kadar iki müsinne, devamında her kırkta bir müsinne zekât verilir," demiştir.¹¹⁵ İbn Hazm, sahabeye yetişmesinden dolayı İbn Zührî'nin bu görüşünü esas almıştır.¹¹⁶ Ancak sığırın nisabında beş ve elli nisabıyla ilgili görüşler yaygınlık kazanmamış, fakihlerin çoğunluğu bu konuda Muaz b. Cebel hadisine istinaden sığırın nisabının otuz olduğunda ittifak etmişlerdir.¹¹⁷

Ebû Ubeyd, sığırların nisabı konusunda Hicaz, Irak ve diğer bölgelerin amelinin kendi dönemine kadar bu hadise göre olduğunu, bu konuda insanlar arasında ihtilaf bilmediğini, ittifak edilen bu nisab uygulamasından zıt manadaki rivayetin gayr-ı mahfuz olduğunu ve insanların onu bilmediğini belirtmiştir. Kendisinin iki muhalif hadis bildiğini ancak, insanların bunlara muhalif ve amellerinin de Muaz b. Cebel hadisi üzere olduğunu söylemiştir.¹¹⁸ Bu iki muhalif hadislerin birincisi Muhammed b. Abdurrahman'dan, "Resulüllah ve Hz. Ömer'in mektuplarında, sığırlardan, develerde ki gibi zekât alınır,"¹¹⁹

¹⁰⁸ Abdullah b. Ahmed, *Mesâil*, 173; Tirmîzî, "Zekât", 5; İbn Mâce, "Zekât", 12; Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-harâc*, 307-308; Abdurrezzâk, *Musannef*, 4/22, h.no: 6841-6843; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-embvâl*, h.no: 993, 1002; Remlî, *Nihâye*, 3/54; İbn Hazm, *Muhallâ*, 6/5; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erbaa*, 2/599-560.

¹⁰⁹ Cezîrî, *Mezâhibu'l-erbaa*, 2/599-560.

¹¹⁰ Tirmîzî, *Zekât*, 5; İbn Mâce, *Zekât*, 12; Ebû Dâvûd, *Zekât*, 5; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-embvâl*, h.no: 993-1021; Hamîdullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, belge no: 106/d.

¹¹¹ Şâfiî, *Ümm*, 3/22-23; Tahâvî, *Muhtasâr*, 44; İbn Kudâme, *Kâfi*, 2/113; İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/178; Yunus Vehbi Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi* (İstanbul: Çığır Yayınları, 1977), 156.

¹¹² Yavuz, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, 156.

¹¹³ Serahî, *Mebûsât*, 2/278-280.

¹¹⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-embvâl*, h.no: 999-1001; İbn Hazm, *Muhallâ*, 6/3-4.

¹¹⁵ İbn Hazm, *Muhallâ*, 6/3.

¹¹⁶ İbn Hazm, *Muhallâ*, 6/8-9.

¹¹⁷ Tirmîzî, "Zekât", 5.

¹¹⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-embvâl*, h.no: 993-1001.

¹¹⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-embvâl*, h.no: 999.

lafzıyla; ikincisi, Ömer b. Abdurrahman b. Halde el-Ensârî'den, "Sığırların zekâtı develerin zekâtı gibidir. Develerden ayrı olarak, sığırdan yaş aranmaz,"¹²⁰ şeklinde rivayet edilenlerdir.

Karadâvî, Muaz b. Cebel ve Amr b. Hazm hadislerine dayanan cumhurun otuz ve kırk sayıları ile daha çok sayıdaki sığırların zekâtında tasvip ettiği ölçüyü üstün tuttuğunu söylemektedir. O'na göre, hadisler otuz ve altındaki sayılarda sığırların zekâtına müsbet veya menfi yönde temas etmemişlerdir. Çünkü iki hadisinde mefhumunun delaleti nisabı belirtmek için değil, vacibin sıfat ve miktarını belirtmek için sevk edilmiştir.¹²¹

Nisaplar arası evkâsın da¹²² zekâta tâbi olduğunu söyleyen Ebû Hanîfe'ye göre kırkı aşım altmışa ulaşıncaya kadar, kırktan sonra ilk bir sayısında müsinne'nin kırkta biridir. İkincide müsinne'nin yirmide bir değeri, bu hesap altmış sığıra kadar böyle devam eder. Diğer bir ifadeyle, kırktan sonra her bir sığır için bir müsinne'nin dörtte biridir.¹²³ İbn Ebî Leylâ (öl. 148/765) ve İmam Şâfiî, kırktan altmışa kadar sığırdaki evkâsta¹²⁴ bir şey alınmaz demişlerdir.¹²⁵ Muaz b. Cebel, "Sığırlarda evkâstan bir şey almıyordum. Çünkü Resulüllah onda bir şey almamı emretmemiştir,"¹²⁶ şeklinde nakletmiştir. Ancak Ebû Ubeyd, Iraklıların sığırlar ticari olduğunda evkâstan zekât aldıklarını söylemektedir.¹²⁷ Diğer kaynaklarda Hanefilerin ticari olan sığırların evkâsından zekât alınacağına dair bir görüşüne rastlamadık. Ancak İmâm Serahsî, Es'ad b. Amr'dan, Ebû Hanîfe'nin sığırlarda altmışa kadar evkâsta zekât olmadığı, altmışa gelince iki tane tebî verileceği görüşünü nakleder.¹²⁸

Evkâsı kırk ile altmış arasındaki sayı olarak yorumlayan Ebû Yusuf, İmâm Muhammed (öl. 189/805)¹²⁹ ve Cumhura göre sığırdan kırktan altmışa kadar olan fazlalıkta bir şey verilmez. Altmış olunca iki tebî, yetmişde bir müsinne ve bir tebî, seksende iki müsinne, doksanda üç tebî, yüzde iki tebî ve bir müsinne verilir. Yüz onda iki müsinne ile bir tebî, yüz yirmi de üç müsinne veya dört tebî vardır. Çünkü yüz yirmi sayısı kırkın üç katı, otuzun dört katıdır.¹³⁰ Böylece zekât farzı, her on sığırdan tebî'dan, müsinne'ye, müsinne'den tebî'ya intikal eder. Muaz b. Cebel hadisinde geçen ancak, Tirmîzî'de (öl.

¹²⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no: 1001.

¹²¹ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 1/206-209.

¹²² Vakas/evkâs: Zekât hayvanlarında iki nisab arasında kalan sayı. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, 474.).

¹²³ Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-harâc*, 133; Cezîrî, *Mezâhibu'l-erbaa*, 2/599-560; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 1/203; Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, 3/333.

¹²⁴ Evkâs: Zekât hayvanlarında iki nisab arasında kalan sayı. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, 474.)

¹²⁵ Ebû Yusuf Yakup b. İbrahim, *İhtilâfu Ebi Hanîfe ve İbni Ebî Leylâ* (Mısır: y.y., h. 1357), 127; Şâfiî, *Ümm*, 3/21, 23; Serahsî, *Mesûât*, 2/279.

¹²⁶ Şâfiî, *Ümm*, 3/21; Abdurrezzâk, *Musanef*, 4/22, h. no: 6841-6843; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no: 1021-1022.

¹²⁷ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no: 1019.

¹²⁸ Serahsî, *Mesûât*, 2/279.

¹²⁹ Serahsî, *Mesûât*, 2/279.

¹³⁰ Ebû Yusuf, *İhtilâfu Ebi Hanîfe ve İbni Ebî Leylâ*, 127; Serahsî, *Mesûât*, 2/279; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/311.

279/892) zikredilmeyen “لا تتأخذوا من اوقاص البقرة شيئاً”¹³¹ ifadesi ve Yemen’deki uygulamalarında nisabların arasındaki küsürattan (evkâs) bir şey alınmadığı rivayet edilmiştir.¹³² İmâm Serahsî de evkâsın zekâtı konusunda hayvan sahiplerine üçte bir, dörtte bir gibi ödeme zorluğu çıkarmamak için cumhurun görüşünü benimsemiştir. Hatta develerin zekâtında olduğu gibi, ondalıklardan kaçınmak için, devenin dışındaki bir hayvan cinsinden zekât farz olmuştur. Sığırdan da durum aynıdır. Çünkü ondalık almak bir kusur sayılır,¹³³ demiştir.

4.3.Koyunların Zekâtı

Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler koyunların zekâtını Hz. Ebû Bekir tarafından Bahreyn’e âmil olarak gönderilen Enes b. Mâlik (r.a.) hadisine göre belirlemişlerdir.¹³⁴ Enes b. Mâlik: “Sâime olan koyunların zekâtına gelince, kırk koyundan aşağısında (sebak)¹³⁵ zekât yoktur. Kırk olunca, yüz yirmiye kadar bir koyundur. Yüz yirmiden iki yüze kadar iki koyundur. Koyun iki yüzü geçerse üç yüze kadar, üç koyundur. Üç yüzü geçince her yüz koyunda bir koyun vacip olur. Bir kimsenin de yayılır koyunu, kırk koyundan bir koyun eksik olursa, bu noksan koyunda zekât yoktur. Ancak koyun sahibi dilerse verebilir (...).” Keçiler zekât nisabı konusunda koyunlara tâbidir.¹³⁶

Ebû Ubeyd, Ehli Hicaz ve Iraklılar’ın amelinin koyunlarla ilgili bu nisab ve nisbetlere uygun olduğunu ve aralarında ihtilaf olmadığını belirtmiştir. Bu uygulamanın Resulüllah’ın Amr b. Hazm’a yazdığı mektuba, Hz. Ebû Bekir’in Enes b. Malik’e yazdığı mektuba ve Hz. Ömer’in Resulüllah’ın Amr b. Hazm’a yazdığı mektubun nüshası olan mektuplara da uygun olduğunu söylemiştir.¹³⁷

Hanefîler’e göre mandalarla sığırların nisabta birbirlerini tamamlamaları gibi, nisablarda keçilerde koyunları tamamlamaktadırlar.¹³⁸ Hayvanların zekâtında eksik nisablarda deve, koyun ve sığıra ilave edilmediği gibi, sığırdan deve ve koyuna ilave edilemez. Her sınıf hayvan, zekât almak için gerekli nisab miktarına ulaşmadıkça, zekâttan muaftır.¹³⁹

¹³¹ Abdurrezzâk, *Musannef*, 4/22, h.no: 6841-6843; Dârekutnî, “Zekât”, 3.

¹³² Şâfiî, *Ümm*, 3/22-23; Abdullah b. Ahmed, *Mesâil*, 173; Serahsî, *Mesbût*, 2/279.

¹³³ Serahsî, *Mesbût*, 2/279.

¹³⁴ Şâfiî, *Ümm*, 3/24; Tahâvî, *Muhtasâr*, 44; Serahsî, *Mesbût*, 2/271; İbn Hazm, *Muhallâ*, 5/269-270; İbn Kudâme, *Kâfi*, 2/115; Kâsâni, *Bedâi*, 2/26-27; İbn Hümmâm, *Fethu’l-kâdir*, 2/181; Remlî, *Nihâye*, 3/55; İbn Âbidin, *Reddü’l-muhtâr*, 4/43; Hamîdullah, *el-Vesâiku’s-siyâsiyye*, belge no:104, 104/a, 104/b, 104/c, 105.

¹³⁵ Sebak: Farizaya (nisaba) ulaşmayan hayvan sayısı. Sığırdan otuzdan, deveye beşten ve koyunda kırktan aşağı sayıdaki hayvanlardır. (Abdullah b. Ahmed, *Mesâil*, 173.)

¹³⁶ Ebû Yusuf, *Kitâbu’l-harâc*, 309; Şâfiî, *Ümm*, 3/24; Buhârî, “Zekât”, 34, 35, 36, 37, 38; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4; İbn Mâce, “Zekât”, 9,13; Tirmîzî, “Zekât”, 4; Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-emiâl*, h.no: 934, 939, 1034.

¹³⁷ Abdullah b. Ahmed, *Mesâil*, 173; Ebû Ubeyd, *Kitâbu’l-emiâl*, h.no:939, 1034, 1041.

¹³⁸ Serahsî, *Mesbût*, 2/271.

¹³⁹ İbn Münzîr, *Kitâbu’l-icmâ*, 49.

Yine mezhepler Enes b. Mâlik hadisine göre zekât verilecek hayvanların orta hallisinden (evsât) verileceğinde ittifak etmişlerdir. Âmilin, orta hallinin üstündeki hayvanlardan zekât alması mâlikin rızasına bağlanmıştır.¹⁴⁰

4.4.Zekât Verilmeyecek Hayvanlar

Hadislerde hangi hayvanlardan zekât verilmeyeceği de belirtilmiştir. Medine döneminde hangi hayvanlardan zekât alınmayacağı, Resulüllah'ın zekât âmillerine verdiği yazılı talimatlardan anlaşılmaktadır.¹⁴¹ Meselâ, Cüheyne'ye gönderilen mektupta özel hizmette çalıştırılan hayvanlarda sadaka (zekât) olmadığı yazılmıştır.¹⁴²

Yahya b. Âdem (öl. 203/818), İbrahim en-Nehâî'den "At, katır ve eşeklerde yani sâime olsalar da bu hayvanlarda zekât yoktur,"¹⁴³ diye nakletmiştir. Başka bir haberde ise, bu hayvanlar ticaret için olduğunda Hz. Ömer'in ticaret malı zekâtı aldığı,¹⁴⁴ nakledilmiştir. Hz. Ali'den, "Çalışan sığırlarda zekât yoktur."¹⁴⁵ Cabir b. Abdillâh'dan (78/697), "Çift süren hayvanlarda zekât yoktur."¹⁴⁶ İbn Zühri'den, "Dolap devesi ve sığırı ile çift süren sığırdaki zekât yoktur. Çünkü bu hayvanlar dolap çevirme ve çift sürme işlerine mahsustur."¹⁴⁷ "Kişiye atından ve kölesinden zekât yoktur. Bunlar hizmet için olurlarsa zekât yoktur. Eğer ticareti yapılırsa sekizde bir zekât vardır,"¹⁴⁸ denilmiştir. Ebû Hanîfe nesil için beslenen atlardan her at için bir dinar zekât alınacağını belirtmiştir. Ebû Yusuf ve İmâm Muhammed bu hadise istinaden atlardan zekât alınamayacağı görüşündedirler.¹⁴⁹

Hanefilere göre, gelir ve ürün elde etmede kullanılan vasıtalarda zekât yoktur.¹⁵⁰ Fakat bu vasıtalarla elde edilen ürünlerde zekât vardır. Çalıştırılan hayvanlarda zekât olmaması ve bu hayvanlar çalıştırılarak katma değerli elde edilen zirai ürünlerde nısıf öşür (yirmide bir) alınması üreticiye iki yönlü bir teşvik olarak görülebilir. Bu şekilde çifte vergilendirmenin önüne geçilmiştir.¹⁵¹

Neticede hadislerden anlaşıldığına göre, deve, sığır, manda, koyun ve keçiler zekâta tabi hayvanlardır. Bu hayvanların evcillerinden zekât alınır, vahşilerinden alınmaz. Bu

¹⁴⁰ Şâfiî, *Ümm*, 3/12; Kâsâni, *Bedâi*, 2/32-34; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûti, *Keşşâfî'l-İknâ' 'an (metn)'i'l-İknâ* (İstanbul: b.y., 1345), 2/213, 219, 223; Remlî, *Nihâye*, 3/55; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 1/592-593.

¹⁴¹ Tirmîzî, "Zekât", 5; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no: 934, 993.

¹⁴² Hamîdullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, belge no: 157.

¹⁴³ Yahya b. Âdem, *Kitâbu'l-harâc*, h.no: 67: ليس ف الخيل والبغال والحمير صدقة يعني السائمة

¹⁴⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no.1368-1369.

¹⁴⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no. 1002-1007; Ebû Dâvûd, "Zekât", 4.

¹⁴⁶ Ebû Ubeyd *Kitâbu'l-emvâl*, h.no. 1008.

¹⁴⁷ Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, h.no. 1010.

¹⁴⁸ Buhârî, "Zekât", 45, 46; Tirmîzî, "Zekât", 3, 8; İbn Mâce, "Zekât", 15; Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-harâc*, 308.

¹⁴⁹ Serahsî, *Mebûsât*, 2/188.

¹⁵⁰ İbn Kudâme, *Muğni*, 4/2; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/39.

¹⁵¹ Balta, *İslam Hukukunda Zekât Malları ve Nisapları*, 164-165.

hayvanlar sâime olurlarsa naslarda belirlenen zekâtları alınmaktadır. Eğer alûfe¹⁵² olurlarsa ticaret malı kapsamında zekâtı alınmaktadır. Binek ve çalıştırılmak üzere bulundurulurlarsa temel ihtiyaç malı sayılırlar. Sâime ve ticaret için olmayan hayvanlar, hususi ihtiyaç için olup çalışan hayvanlardır. Çalışan hayvanlarda zekâtın olmayacağını Allah Rasulü Allah'ın hadisleri haber vermektedir.

Sonuç

Ayetlerde zikredilen “mal ve emvâl” kavramlarının anlam dairesine giren zekât mallarından bir kalemi de “enâm” kavramıyla sınırlanan hayvanlar oluşturmaktadır. Ayetlerde geçen “enâm” kavramı anlam olarak genel kabule göre hadislerde zikredilen deve, sığır, manda, koyun ve keçi gibi cinsleri kapsamakta olup zekât hayvanları olarak sayılmaktadırlar.

Hadislerde bu hayvanlar ve zekâtları ayetlerin tafsil, tebyin, takrir, teyit ve tefsiri mahiyetinde sarîh olarak zikredilmiştir. Hadislerde sayılan zekât hayvanları bazı mezheplerce aslı zekât hayvanları sayılırken, bazılarınca bunlar numune kabilindedir.

Mezheplere göre bu hayvanların evcillerinden zekât alınır, vahşilerinden alınmaz. Bu hayvanlar sâime olurlarsa naslarda belirlenen zekâtları alınmaktadır. Eğer alûfe olurlarsa ticaret malı kapsamında zekâtı alınmaktadır. Sâime ve ticaret için olmayan hayvanlar, binek ve çalıştırılmak üzere bulundurulurlarsa temel ihtiyaç malı sayıldığından zekât alınmamaktadır.

Mâlikîler ise hadislerdeki mutlak lafzı mukayyed lafza üstün tutarak tüm hayvanları sâime olarak değerlendirmiş ve bu cihetle zekâta tâbi tutmuşlardır. Mezhepler hayvanların zekâtı konusunda, hayvanların cinslerinden nisab ve nisbetlerini belirlemeye varıncaya kadar sahih kabul ettikleri rivayetleri delil olarak almışlardır. Yine bu rivayetler mezhepler arasında rey farklılıklarının görüldüğü zekât hukukunun da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İşte tüm bu zekât ahkamı Resulü Allah'ın hadislerine göre şekillenmiştir. Dolayısıyla hayvanların zekatıyla ilgili ittifak edilen ve ihtilaf edilen bütün fûru' ahkam, Resulü Allah'ın hadislerine göre şekillenmiştir.

¹⁵² “Alûfe”: Kırılarda otlatılmayan, enaz altı ay ahırlarda alef (yem) ile beslenen hayvan. (bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, 15).

Kaynakça

- Abdullah b. Ahmed. *Mesâilü İmâmi Ahmed b. Hanbel Rivâyetü İbnuhû Abdullah b. Ahmed*. thk. Züheyr eş-Şeviş. Dimeşk: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1981.
- Akyüz, Vecdi. *Mukayeseli İbadetler İlmihali*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: y.y., 1988.
- Bâbertî, Ekmeleddîn Muhammed b. Mahmûd. *Şerhu'l-İnâye ale'l-Hidâye*. Mısır: y.y., 1970.
- Balta, Yusuf. *İslam Hukukunda Zekât Malları ve Nisapları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Begâvî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mesûd. *et-Tehzîb fi fihri'l-İmâmi's-Şâfiî*. 8 Cilt. Riyad: Dâru't-tîbe, 1409.
- Bilmen, Ömer Nasûhî. *Hukûkî İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yay., 1968.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*. 4 Cilt. Kâhire: el-Matbaatü's-selefiyye, 1400/1979.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-iknâ'*. İstanbul: b.y., 1345/1924.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'an*. thk. Muhammed es-Sâdık Kamahâvî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1992.
- Cezîrî, Abdurrahman. *el-Fikh 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*. trc. Mehmet Keskin. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.
- Cürçânî, Alî b. Seyyid Şerif. *Mu'cemu't-ta rîfât*. Kâhire: Dâru'l-fâzile, ts.
- Derdîr, Ahmed b. Muhammed b. Derdîr el-Mâlikî. *eş-Şerhu's-sağîr*. Kâhire: y.y., ts.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'âs es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvud*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997.
- Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm. *Kitâbu'l-embâl*. thk. Ebû Enes Seyyid b. Recep. 2 Cilt. Mısır: Dâru'l-hedyi'n-Nebevî, 2007.
- Ebû Yûsuf, Yakup b. İbrahim. *Kitâbu'l-harâc*. Beyrut: Dâru'l-mâriفة, 1979.
- el-Makdîsî, Ebû Abdullah Muhammed Müflih. *Kitâbü'l-furû*. Beyrut: y.y., 2003.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Erkal, Mehmet. "Nisab". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/138-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Erkal, Mehmet. "Zekât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/207-209. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Hamidullah, Muhammed. *el-Vesâiku's-siyâsiyye*. trc. Vecdi Akyüz. İstanbul: İz Yayıncılık, ts.
- El-Mevsûatü'l-Fıkhiyye el-Kuveytiyye*. Kuveyt: Vizâratü'l-evkâf ve's-suûnü'l-İslâmiyye, 1992.
- Hallâf, Abdulvahhâb. *İlmü uşûli'l-fikh*. Kâhire: Dâru'l-fikri'l-Arabî, 1996.
- Hattâbî, Hammad b. Muhammed. *Meâlimi's-Sünen*. Halep: y.y., 1933.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddü'l-muhtâr alâ'd-Dürri'l-muhtâr şerhü Tenvîri'l-ebâr*. Riyad: Dâru'l-âlemi'l-kütüb, 2003.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah. *Ahkâmu'l-Kur'an*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Hacer, Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 17 Cilt. Riyad: Dâru't-Tîbe, 2005.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 9 Cilt. Mısır: İdâratü't-tibâati'l-münîriyye, 1968.
- İbn Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdulvâhid. *Şerhü Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. 8 Cilt. Riyad: Dâru't-tîbe, 1999.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvâfakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Kâfi*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-hicr, 1998.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvâfakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğni alâ muhtasari'l-Hirakî*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed el-Hâlû. 15 Cilt. Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 1997.
- İbn Kudâme, Ebu'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed el-Makdîsî. *el-Mukni eş-şerhu'l-kebîr*. Beyrut: y.y., 1984.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn-i Mâce*. Riyad: Mektebetü'l-meârif, ts.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Ahmed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 6 Cilt. Kâhire: Dâru'l-meârif, ts.

- İmâm Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî. *Kitâbü'l-Âsâr*. thk. Halid el-Avvâd. Kuveyt: Dâru'n-nevâdir, 2011.
- İbn Münzîr, Muhammed b. İbrâhim. *Kitâbü'l-icmâ*. Ankara: y.y., 1983.
- İbn Nüceym, Zeynuddîn b. İbrâhim. *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik*. 8 Cilt. Kâhire: y.y., h. 1311.
- İbn Nüceym, Zeynuddîn b. İbrâhim. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: y.y., 1985.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-mârifetü, 1982.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî. *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*. Beyrut: y.y., ts.
- El-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed er-Râgîb. *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. b.y.: Mektebetü Nazâr Mustafâ el-Bâz, ts.
- Karadâvî, Yusuf. *Fıkhu-z-zekât*. trc. İbrahim Sarımsı. 2 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1986.
- el-Kâsânî, Alâeddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2003.
- Koca, Ferhat. *İslam İbadet Esasları*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2013.
- Kudûrî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Câfer. *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-fıkhi'l-Hanefî*. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1997.
- Mâverdü, Alî b. Muhammed b. Habib. *el-Hâvi'l-kebir fi fıkhi'l-mezhebi'l-İmâmî's-Şâfiî*. thk. eş-Şeyh Muhammed Muavved, eş-Şeyh Adil Ahmed. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1994.
- Mâverdü, Alî b. Muhammed b. Habib. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Velâyâtü'd-Dîniyye*. thk. Ahmed Mübârek el-Bağdâvî. Kuveyt: Dâru İbni Kuteybe, 1989.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasan Alî b. Ebî Bekr b. Abdulcelîl. *el-Hidâye fi Şerhi bidâyeti'l-mübtedâ*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Miras, Kâmil. *Sahîhi Buhâri Muhtasarı Tecrîdi Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. Ankara: DİB. Yayınları, 1981.
- Müslim, Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1991.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'n-Nesâî*. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001.
- Nisâbü'rî, Ebî Abdullah Hâkim. *Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Kâhire: y.y., 1998.
- Nevevî, Ebû Zekerriyyâ Muhyiddîn b. Şerîf. *Kitâbu'l-Mecmû': Şerhu'l-Mühezzeb li's-Şîrâzî*. 23 Cilt. Cidde: Mektebetü'l-irşâd, ts.
- Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî'l-Abbas Ahmed b. Hamza İbn Şihâbüddîn. *Nihâyetü'l-Muhtâc İla Şerhu Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1984/1404.
- Sahnûn, İbn Saîd et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 16 Cilt. Mısır: y.y., ts.
- Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-mârifetü, 1989.
- Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî. Haydarâbâd: İhyâu mârifî'n-Nûmâniyye, ts.
- Soysaldı, Mehmet. *Kuran Sünnet Işığında İbadet Tarihi*. Ankara: y.y., 1997.
- Suğdî, Ebî'l-Hasan Alî b. Hüseyin b. Muhammed. *Nutef fi'l-fetâvâ*. Bağdat: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1975.
- Es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman İbn Ebî Bekr. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. 7 Cilt. Suudi Arabistan: y.y., ts.
- Şâfiî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. thk. Rifat Fevzî Abdulmuttalip. 11 Cilt. b.y.: Dâru'l-vefâ, 2001.
- Eş-Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *Kitâbu'l-Asl: el-Mebsût*. 5 Cilt. Beyrut: Âlimü'l-kütüb, 1990.
- Eş-Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf el-Fîrûzâbâdî. *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmâmî's-Şâfiî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1995.
- Şîrâzî, Şemsüddîn Muhammed b. Hâtib eş-Şîrâzî. *Muğni'l-muhtâc*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-mârifetü, 1997.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Muğni'l-muhtâc İla mârifeti meâni'l-minhâc*. Beyrut: y.y., 1997.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Luhâmî. *Müsnedü's-Şâmiyyûn*. Beyrut: y.y., 1989.
- et-Tâberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr. *Tefsîru't-Tâberî: Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî. 13 Cilt. Kâhire: Dâru'l-hicr, 2001.
- Tahâvî, Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Muhtasarü't-Tahâvî*. b.y.: y.y., ts.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt. b.y.: Mektebetü ve matbaatü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhü, 1968.
- Tuğ, Salih. *İslâm Vergi Hukûkunun Ortaya Çıkışı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yay., 1984.
- Yahyâ b. Âdem. *Kitâbu'l-harâc*. trc. Osman Eskicioğlu. İzmir: y.y., 1996.
- Yavuz, Yunus Vehbi. *İslâm'da Zekât Müessesesi*. İstanbul: Çığır Yayınları, 1977.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Çelik-Şûrâ Yayınevi, ts.

ZEKÂT AHKÂMININ TEŞEKKÜLÜNDE HADİS'İN ETKİSİ: HAYVANLARIN ZEKÂTI ÖRNEĞİ

Yılmaz, Ahmet. "Günümüz Zekât Problemleri". Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4, (1998), 91-123.

İbn Zenceveyh, Lihamîd b. Zenceveyh. *Kitâbu'l-emval*. b.y.: y.y., ts.

Zeylaî, Cemâluddîn Ebû Muhammed Abdillâh b. Yusuf Hanefî. *Nasbu'r-râye li Ehâdiysi'l-Hidâye*, Beyrut: y.y., 1973.

Zuhayli, Vehbe. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû*. 8 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1985.